

יצחק פרנהוף

א

ראשית פעולתו הספרותית של פרנהוף היתה בסוף המאה הקודמת בבוצ'אץ שבגליציה המזרחית, שהיתה עיר של תורה והשכלה. וגליציה היהודית של הימים ההם היתה כלאחר יקיצה מתרדמה. סגל-חבורה של סופרים, נואמים ועסקנים הטירו שנתה מעפעפיה. ראובן אשר ברוידס, ברנדשטטר, זילברבוש, אהרנפרייז, שלמה רובין, יהושע טהון, ניימרק, נתן בירנבוים, משה שולבוים, ברנפלד, שילר, שטאנד ואחרים, שרו לה את הימנון התחיה בעוז ובחום, כל אחד על פי דרכו. הימנון זה נשמע תחילה ע"י מעטים וכלאחר און, אולם במרוצת הימים נתרבו המאזינים וקמה תנועה שהביאה את גליציה המזרחית לידי התעוררות רוחנית. שכן בתוך-תוכה היתה צפיה לאיזו תמורה. עדיין מתוחים היו בחלל חייה חוטי היצירה וההגות והמאבק של "תורה-הזהב", עדיין ריתפה באויר רוחם של הרנ"ק, שי"ר, יוסף פרל, שמשון בלוך, יצחק ארטור, לטריס ואחרים. בעלית-הגג נמצאו ספריהם ובהחבא דפדפו בהם. בספריה של בית המדרש הישן בבוצ'אץ עמדו ספריהם של אלה בשורה אחת ובמעלה אחת עם ספרי היראים והמוסר. לא ניכר הרנ"ק לפני הרמב"ם, ו"חובת הלבבות" ו"העקדה" לפני "שבילי עולם". הכתר שהוסר לפני עשרות שנים מראשה של גליציה, עדיין הבהיק מקרן-הזוית והמתין ליד שתחזירנו לקדמותו. התודעה העצמית שנתעמעמה התחילה להחשף ולהיגלות.

אכן, הדבר נעשה ביגיעת בשר ורוח, מפני שעשרות שנות תרדמה ושגרת החיים וסרכי מסורת ועצלות המחשבה עשו את שלהם. ההתנגדות לכל חדש ולכל חידוש רבתה מאד. ניטשה מלחמת אבות ובנים. הדת נאבקה עם הדעת, ה"אור" עם ה"חושך", ההשכלה עם השמרנות. כל האירועים האלה, שהיו מסממניה של התקופה היא בכל העולם היהודי,

התרחשו כמחזות ראשיים וכמחזות-ביניים והיו טעונים מתיחות דרמטית גם בגליציה. אולם כתוצאה של הנפתולים האלה נוצרו תאי-תחיה ופינות-התחדשות ונושאי-התנערות, שהטילו נחשול בהווייתה הקופאת של כנסת ישראל בגליציה.

בימי דמדומים אלה, שבהם נייערו הכוחות היוצרים בגליציה ואורם של יל"ג ומנדלי ואחד-העם התחיל להפציע מרחוק, חי יצחק (איצי) פרנהוף.

הוא לא היה כהן גדול בהיכל היצירה, אבל היה מן הלויים. בן-לוייה היה לגדולים ונושא כלי נגינתם; אלא שתוך כדי לוייה היה מנגן בעצמו. וניגונו היה מיוחד ופעמים אף ערב לאוזן. ויש שהוא מפתיע בנושא מקורי ובניצוצות של יצירה אמיתית. אולם היתה בו מידת ענווה וחרדה. הוא פורש כנפיו ומנסה לעוף, ולא פעם אנו שומעים אפילו משק-כנפיים, אך אינו יכול לשהות הרבה באויר העליון. הוא נמשך אל הקרקע, אל ההויה הארצית, אשר לה נתן ביטוי ריאליסטי. ולשונו העברית רעננה, ויש בה צירופי-ניב וחדושי-הוראה, אף כי פה ושם משורבבים שיירי מליצה משכילית.

להדגמת חושי הלשוני ראוי להעיר, כי בחוברת ב' של "ספרי שעשועים", שיצאה לאור בשנת 1896, נדפסה רשימה בשם "שני דמיונות". ברשימה זו ישנם כמה מבטאים, המעידים על הרגשתו הלשונית העמוקה והמקורית של פרנהוף. בתארו את התרשמותו מן ה־*Judenstaat* של הרצל ואת חלומותיו שנתעוררו בו תוך כדי מקרא בספר זה, הוא גותן לנו מעין אוטופיה זוטא, שבה מעוררים שמות ומלים תשומת לב מיוחדת. המלה *Judenstaat* מתורגמת על ידו פעמים אחדות "מדינת ישראל", בעוד שכל המתרגמים עד היום הזה קראו לספר בשם "מדינת היהודים". וכשהוא רואה בדמיונו את מדינת-ישראל על תלה בנויה, הוא אומר בין השאר: "ועיני תראינה והנה רבנים, נבחרים לבתי-ועד, שרי-פנים ושרי-חוץ ושרי-אוצרות". המיניסטרים במדינת-ישראל נקראים בפיו: שרים. אכן, אינטואיציה לשונית זו אינה מקרית אצל פרנהוף. רבות חלם על מדינת ישראל וממילא היא נתלבשה אצלו בלבוש עברי מקורי.

ב

פרנהוף היה טיפוס של מפיץ תרבות, של נושא אבוקה, של מרביץ תורה ברבים. דרכו של אדם כזה, בשעה שהוא מגיע לידי איזו הכרה או לידי איזה אידיאל, אינו נח ואינו שקט עד שקונה נפשות לאידיאל שלו. ולפי שפרנהוף אהב את השפה העברית אהבה עזה, השתעשע עמה, השתלם בה ואדיר חפצו להנחילה לרבים. הוא נתן שיעורים פרטיים לעברית בבוצ'אץ*, ואחר-כך, כשנתקבל עפ"י המלצתו של החוקר והבלשן דוד צבי היינריך מילר כמורה בבית ספר של הבארון הירש בזלוצ'וב, השיג מבחינה זו חלק משאיפתו.

אולם על סיפוקו לא בא. בתי הספר של הבארון הירש, שכוונתו היתה טובה, לא נתקבלו על דעת יהודי גליציה המזרחית. רק מעטים, ה"נאורים" שבהם, שמחו לקראתם. הרוב הגדול הביט עליהם בעין רעה. המורים והתלמידים וההורים נראו לו כ"מרשיעי ברית", כמסיתים ומדיחים. בית-ספר כזה הוכרז כקן של כפירה, כבית חינוך לפושעי ישראל. פרנהוף, שכה עמל להתקבל כמורה בבית ספר זה וקיווה להגדיל את שדה-פעולתו ואת ספירת השפעתו, נתאכזב מרה. הוא אמנם נכנס לחברה הנאורה, לחברת המשכילים, אבל היה כמנודה בעיני היראים והאדוקים והנשמעים להם. תכניתו נצטמצמה. חלומו נתפוגג.

גורל טוב מזה מונה לאהבתו השניה: לספרות העברית. הוא אהב את הסופרים העברים הרחוקים והקרובים וטיפח שאיפה בנפשו לזמנם לפונדק אחד. הוא רצה בכל מאודו לבצר לגליציה מקום-כבוד בספרות העברית המתחדשת. הוא ידע, שלא בגליציה מרכז היצירה, אבל ביקש לעשותה כוכב-לואי. לתכלית זו עשה שני דברים: כתב בעצמו ככל שידו מגעת ופירסם את דבריו בממות שונות וע"י זה הוציא מוניטין לעצמו ולארצו; אולם היתה בו בקורת עצמית די הצורך והבין, שתרומתו שלו ושל אחרים אינה מספקת, לפיכך עמד והקים במה בבוצ'אץ בשם "ספרי-שעשועים". זו צריכה היתה לקרב את הסופרים הרחוקים ולפרסם

* ש"י עגנון מסר לי מפי פרנהוף מימרא הלצית נאה, שיש בה משחק של הפכים. בשעה שהיו באים אורחים לבקר אצלו והיה עסוק בשיעור פרטי, היה אומר: ווארט מיר צו א מינוט, כ'האב דא צו געבן א שטונדע... (המתינו לי רגע, עלי לתת שיעור של שעה).

את טיבה של גליציה ע"י שכוכבי גליציה יאירו ליד השמשות שברוסיא... אמנם זאת היתה במה זוטרתא, הדומה במקצת ל"ספרי האגורה" של בן־אביגדור, ואף על פי כן במה עצמית. וזכתה במה קטנה זו שיתרכזו בחוברותיה המעטות סופרים אנשי־שם ושהיו עתידים להיות אנשי־שם. טשרניחובסקי הדפיס בהן את אחד השירים הראשונים "נצאה, נגורה שאננים"; ברדיצ'בסקי פרסם בה על ארבעה אבות מעולם החסידות, שבגללן הורעשה גליציה לשעה קלה; בריינין הדפיס בה את ציורו "אבי זקני"; קלזנר פרסם בה מאמר על "ספרות מקורית" ועל ערך התרגומים. ואין צריך לומר, שסופרי גליציה הביאו אליה מפרי רוחם. ועם כל הפגמים שהיו עדיין דבוקים בחוברות צנומות אלה, הן בשרו גם איזו תמורה רעננה. והדור הצעיר הושפע מהן, וקלותן היתה בחינת חידוש לבחורי הישיבה. אולם חוברות אלו נפסקו וחזרו והופיעו בולוצ'וב. אך גם שם לא יצאו לאור אלא שתי חוברות בלבד. ואחרי כן עשה נסיונות עם חבריו להקים במות חדשות כגון "הירדן", "העברי הצעיר", כי גדול היה רעבונו ליצור, לערוך, לשתף את עצמו ואת סופרי גליציה ביצירה העברית החדשה.

ג

כאמור, הרבה פרנהוף לכתוב ולפרסם כמעט בכל כתיב־העת של הימים ההם. כתב שירים וסיפורים, ציורים ומכתמים, דברי בקורת ומאמרים בשאלת הזמן, תרגם ועיבד, ערך והוציא לאור. הוא ניסה כוחו בשדות רבים, כי לא הגיע עד חקר עצמו ולא היתה לו ידיעה ברורה במה כוחו עדיף ומה הדרך הספרותית אשר ילך בה. כל ימיו תהה על עצמו ועל כשרונו, פקפק, ניתח את עצמו וכתב. אולם דוקא לבטים אלה, דוקא בקשת־עצמו זו, נוגעים עד הלב ועושים אותו חטיבה מענינת. כיום, כשלושים וכמה שנה לאחר מותו אנו יודעים, שגרעין טוב ובריא היה בו, אך מעוטף קליפות רבות. הוא היה סופר בעל הלך־נפש ובעל מראה־עינים. הוא היה מספר, פשוטו כמשמעו. כמובן, לא כל סיפוריו טובים, והטובים אינם שווים בשיעור ערכם.

הספר הראשון שהוציא בשם "מאגדות החיים" לא נתקבל בסבר־פנים יפות ע"י הבקורת. ברנר, ברדיצ'בסקי ואחרים מתחוהו על העמוד. אפשר שהצדק היה אתם, שכן ניטשטש בו הגבול בין העיבוד והתרגום והמקור. הסגנון היה כאן מרושל והמטרה היתה מעומעמת. אולם אין ספק,

שבקורת קטלנית זו היתה מושפעת גם מן היחס המסורתי לסופרי גליציה, שהיה מעין „בוץ טון“ בימים ההם. בקורת זו הכאיבה לו מאוד, שכן היא באה מידי סופרים, שכה אהבם והוקירם. אולם היא נרשמה בו יפה והביאתו לידי מאמצי יצירה ולידי פירות יפים יותר. מכאן ואילך אנו רואים אותו בדמות אחרת. בסדרת הסיפורים שבקש לפרסם בספר מיוחד בשם „מתנגדים“, אנו חשים בטחון עצמי גדול יותר וכוח ביטוי מבוגר יותר. כאן מצאה נשמתו כסופר תיקון־מה, שכן ייחד לעצמו פינה מכובדת ומקורית בקרית ספרותנו.

זכו החסידות והחסידים ונמצאו להם סופרים, שתיארו אותם, אם בדרך השירה והמאמר ואם בדרך הסיפור הרציני וההיתולי קל־הראש. רבים וחשובים שרו לכבודם וקשרו להם כתררים או גם שפכו את זעמם ואת לעגם עליהם. הם היו נושא מכובד על הכל. מה שאין כן המתנגדים, אחיהם ויריביהם של החסידים; הללו נשארו בצל. לא חקרו אותם ולא טיפלו בהם. הם היו על־פי הרוב מתוארים כבני־לוייה, כטפלים, כחשוכים, כבני־פלוגתא, שתפקידם להבליט את החסידים. הם היו טיפוס־אגב ודמויות־חטף, שאינם חיים וקיימים בסיפור בזכות עצמם.

והנה בא פרנהוף וכתב ספר שלם בשם „מתנגדים“. ספר זה רק שנים שלושה סיפורים ממנו נתפרסמו בשעתם בדפוס. רובו היה מונח בכתובים ומתפרסם כאן בפעם הראשונה. וזה החידוש שבו. כאן המתנגדים והמתנגדות הם נושא הסיפורים ומרכזם. החסידים אינם משמשים אלא רקע להם ותפאורה. ואין פלא בכך. בוציאץ זו, שבה נחרתו רשמי חייו העיקריים, החסידות לא הכתה בה שרשים עמוקים. הוא ראה את המתנגדים ברחוב ובבית המדרש, בשיחם ובתלמודם, בריבותיהם ובפיוסם; הוא תפס את ראיית עולמם והבין לרוחם ולמוגם. ובהעמיקו בנפשם ובחיתוך דיבורם, גילה לנו סוד נפלא: אין בין המתנגדים והחסידים אלא אמונתם ב„צדיק“ בלבד. ביסודו של דבר, הריהם דומים זה לזה במהותם ובשורש נשמתם. הם מתנגדים לחסידות בהתלהבות חסידית. הם מבטלים את התורות של הרבי באותה דבקות, שבה קולטים החסידים תורות אלו. יתרה מזו: הם מוכנים להעניש את אנשי ה„כת“, בדרך שאנשי ה„כת“ מוכנים להעניש את מתנגדיהם. בתיאור הדמויות המתנגדיות הללו עולה פרנהוף לא־פעם למדרגת אמן, הרואה ללבב גיבוריו ומתארם במכחול מבורך. לשם זה עומדים לרשותו סגולות וכלי תשמיש שונים: הראיה

החריפה, הסגנון המעולה, ההיתול, ההומור, הקריקטורה, ההבלגה וההשתתפות בחיי גיבוריו. סממנים אלה וכיוצא בהם עושים את התיאור פשוט וישר ומרהיב את הלב. אנו חשים, שגם המתנגדים צריכים „תיקון” ופרנהוף נתן להם תיקון זה. טיפוסים אלה חצובים מן המציאות של הימים ההם ואינם ילידי הדמיון. בשולי כתב־היד רשומים שמות של אנשים, תושבי בוצ'אץ, ששימשו כפרוטוטיפוס לגיבוריו בסיפורים. נמצא, שלא בדה „נפשות פועלות” מן הלב, אלא נטל אותן מסביבתו הקרובה. תחילה תהה על בני סביבתו, עקב אחרי תנועותיהם ולמד את תכונותיהם, ורק לאחר שידע אותם יפה יפה, ניגש לגלמם ולשבצם במסגרת סיפוריו. אולם עם כל הריאליזם שבהם, השכיל פרנהוף לשפוך עליהם מרוחו וחזר ויצרם בצלם דמיונו. ר' משה ברוך הינדס, ר' שלמה זאב המדקדק, קלמן בריש ורבים אחרים טיפוסים מעניינים הם, שפרנהוף תיארם על צדדיהם המפורשים והמרומזים.

ענין של המתנגדים נעשה לו כמין תלפיות, מרכז שאיפתו היצירתית. לאחר תקופה של לבטי כתיבה ויצירה והדפסה כאילו מצא את דרכו הספרותית. ביקוד־נפש כתב סיפורים אלה, שכן ראה בכך יעוד לעצמו. שוב לא היתה זאת קאפריזוה או מלאכת שעשועים, אלא הרגשת שליחות. באחת הטיטות ישנה הקדמה קצרה לספר זה. בסופה של ההקדמה רשום: „פרנהוף, סטניסלב, חורף תרע"א”. וזו לשונה:

„הרבה כתבו גם בשנים אחרונות על הצדיקים ועל החסידים ושכחו את המתנגדים הטיפוסיים ההולכים וכלים. ועתידים הסופרים ליתן את הדין על שהניחו את אלו ופרשו מהם.

מחבר ספר המתנגדים הנוכחי נתגדל על ברכי המתנגדים ויודע מהותם, עצמותם, עולמם הפנימי, קשיות ערפם, עקשנותם להגן על קיומם וחירופיהם וגידופיהם כלפי הצדיקים והחסידים... ואת אשר הוא יודע, יתאמץ להודיע”.

מכאן שלא באקראי כתב את הסיפורים על המתנגדים, אלא הרגיש צורך ויכולת לדובב את אלה, שהספרות העברית קיפחה אותם והניחתם באלמותם. הוא ביקש להסיר את הלעז שהוציאו על המתנגדים, שיבשים הם ומסתפקים בלימוד ובקיום המצוות. בסיפורי פרנהוף מתגלים המתנגדים כאנשי־לבב, שיש בהם לחלוחית של שירה. יבשים הם מלבר ולחים מלגו. נסה להעמיק את מגעך עמהם ומיד תראה לפניך יהודים

עסיסיים, עשירי חיים נפשיים, מנומרים בסתירות ומשופעים ביצרים. המתנגדים הם, כפי שרשם בשולי הטיוטה, חסידים שאינם מאמינים ב"צדיקים". רק דבר זה מבדיל ביניהם. פרנהוף הודה עמהם, רוחו התדבק ברוחם, וגילם את דמויותיהם מבפנים, במידת החסד והתפארת. פרנהוף לא היה בנין-אב, אבל היה כוח בונה בספרות העברית. בכמה פרשיות של יצירתנו ובכמה מפרקי תולדותיה משובץ חלקו, אם כעורך ואם כמגשר ואם כמספר. הוא הטביע את חותמו על מהלך ההתחדשות של היצירה העברית בגליציה, ולא בה בלבד, שכן שיתף בבמותיו סופרים עברים מארצות אחרות, וביניהם מבני גליציה, שהיו אח"כ עמודי הספרות העברית. עגנון, ברש, ר' בנימין, ליפשיץ ואחרים, אף כי הם שייכים לספירה גבוהה יותר ולדור אחר, נתבשמו סו"ס בראשיתם מן האוירה הספרותית, שנוצרה ע"י פרנהוף וגרשום באדר וגראבר ודומיהם. הם הפליגו ממנו והלאה, לעומק ולרום, אבל קראו את פרנהוף, השתתפו עמו וספגו לתוכם את הטוב, שהוא העניק להם כמגשר או כסופר. ויהיה מבחר קטן זה נפש לסופר הצנוע.

ישראל כהן